

Jméno: Jiřina Hofmanová

Kurz: Radok

Učitel: prof. PhDr. Eva Stehlíková

Škola: Masarykova univerzita

Datum odevzdání: 26.10.2011

Divadlo satiry (resp. ABC) v letech 1955 – 1962

V roce 1955 jako ředitel Divadla estrády a satiry nastupuje Jan Werich. Toto divadlo působí v prostoru suterénu obchodního domu u Nováků. Jedná se stejný sál, ve kterém v letech 1929 – 1938 sídlilo Osvobozené divadlo. Po konci války a návratu Voskovce a Wericha z emigrace je snaha Osvobozené divadlo obnovit. Nicméně tyto snahy ztroskotají především vlivem Voskovcovy konečné emigrace do USA roku 1948. Werichova cesta k dalšímu vlastnímu divadlu je poté komplikovaná, protože není ve straně a celkově je osobou nepoddajnou vůči režimu. V roce 1950 se stává šéfem hudební scény v Karlíně (Divadlo Umění lidu), která spadala pod hlavičku Divadla státního filmu. Zásahu na samostatném divadle Jana Wericha, má také sovětská divadelní komise, která při své návštěvě Prahy scénu tohoto významného komika marně hledala.¹ Divadlo mu ovšem bylo přiděleno s řadou podmínek.

„Vedení divadla mi bylo přiděleno s podmínkou, že nepropustím nižádného zaměstnance, at' uměleckého, technického nebo administrativního, že smím rozšířit umělecký soubor pouze o předem dohodnutý neveliký počet, že divadlo bude poboční scénou Státního divadla v Karlíně, pod ředitelem soudruhem J. Léblem, a že bude samostatně účtovat, nemůže počítat s žádnou subvencí, tudíž musí být soběstačné. Jméno Divadlo estrády a satiry mělo trvati dále. (...) Nechtěl jsem přistoupit na jméno Estrády a satiry. Podařilo se mi, bohužel, uloupnout z firmy jen tu Estrádu. Slovo satira muselo zůstat.“²

Z výše uvedeného vyplývá, že Divadlo satiry (resp. ABC) nebylo finančně podporováno státem a tudíž muselo všechno financovat ze svého provozu. Z tohoto faktu vychází i nutnost určité komerčnosti repertoáru a nutnost mít každý večer vyprodané divadlo. Především na fakt druhý se v pozdějších letech soustředila snaha Jana Wericha o uvádění inscenací, které budou bez něj a přesto funkční a úspěšné.³ Slovo „satira“ v názvu muselo zůstat z politických důvodů, protože dle východních vzorů bylo tehdy podporování satiry „v módě“.

Od sezóny 1955/56 tedy divadlo pracuje pod uměleckým vedením⁴ Jana Wericha, kterého

1 Sílová, Zuzana. *Jaroslava Adamová a divadlo Jana Wericha*. DISK 2004, roč. 2., č. 9, str. 126-127

2 jh. *Werich versus Zář*. Divadelní noviny, 1997. roč. 6., č. 6 ISSN: 1210-471X

3 Sílová, Zuzana. *Jaroslava Adamová a divadlo Jana Wericha*. DISK, 2004, roč. 2., č. 9, str. 126-127, str. 124

4 Ve srovnání s prvním odstavcem tu panuje určitý rozpor v reálné funkci Jana Wericha v Divadle satiry. Bohužel se mi nepodařilo přesný název jeho funkce dohledat a uvedené prameny operují volně s pojmy "ředitel", "šéf", "umělecké vedení" apod.

zastupuje Miroslav Horníček, jež se také Werichovi stal novým jevištním partnerem. Ti byli hlavní tahouni představení i diváctva a ostatní herci dodnes nezastírají, že vlastně často jenom vyplňovali prostor, což se posléze Jan Werich snažil změnit. Scénu a kostýmy obstarávali Josef Svoboda, Jiří Trnka, Vladimír Nývlt a Adolf Wenig. Mezi členy souboru se vyskytují známá jména jako např.: Václav Trégl (herec působící i v Osvobozeném divadle), Miloš Kopecký, Rudolf Deyl ml., Lubomír Kostelka, Roman Hemala, Josef Zíma, Jaroslava Adamová, Stela Zázvorková, Květa Fialová či Jiřina Bohdalová. Navíc Werich přivedl Natašu Gollovou a Alenu Vránovou. Hlavně tato jména se také v následujících letech objevují jako představitelé hlavních rolí. Ve výčtu osobností tohoto divadla nelze zapomenout na Karla Vlacha a jeho orchestr, výtvarníka, scénografa a tvůrce originálních plakátů Jebenofa a Václava Havla, který zde působil jako pouhý jevištní technik, ale pobyt v divadle na něj měl rozhodující vliv⁵ a také v roce 1962 popsal ve své studii *Krise a její příčiny* důvody krize tohoto divadla.

První inscenací této sezóny byl obnovený a upravený *Caesar* z pera V+W a v režii Miloše Nedbala. Ústřední komickou dvojici samozřejmě ztvárnili Werich a Horníček. Inscenace vyvolala u kritiky spíše negativní ohlas, přičemž divácké reakce byly příznivé. Caesar také vyvolal první osobní útoky a pochyby o satiričnosti divadla.

„(...) Nebylo by krutějšího omylu, než kdyby někdo Werichovi vytýkal přílišnou smělost satirických narážek, mířících do našeho dneška. Není to vůbec smělé, nýbrž je to jen koketní. S výjimkou jednoho výborného satirického výpadu proti dnešním typům bezpáteřních kariéristů (...), který ukazuje, jak kladnou silou by se mohla stát Werichova satira na půdě dneška, kdyby Werich navázal na tradici Osvobozeného divadla, tu opravdu není nic, co by jen zdaleka zavánělo jakoukoli smělostí. (...) Vadí nám na něm naopak nedostatek útočné směšnosti proti všemu, co ohrožuje náš dnešní život, co jej brzdí a co mu překáží. Vadí nám na něm, že na rozdíl od starého dobrého ‚Caesara‘ jeho smích o nic nebojuje, nýbrž se všemi a se vším jen koketuje a tváří se interesantně, že se snaží jen líbit, že chce mít úspěch za každou cenu u každého, kdo si zaplatil vstupné. (...) Jediné, co potřebuje (rozuměj divadlo), je však právě bohužel program a cíl (...). Říká se, že je třeba o Wericha bojovat. (...) Pravda je dnes taková, že se o Wericha budeme musít poprat třeba se samotným Werichem. (...)“⁶

Takový byl tedy názor dobové kritiky, nicméně z pohledu současného se *Caesar* jeví jako inscenace satirická, inscenace založená na hře se slovy a s hlubokým společenským významem. Dobová aktuálnost bývá ilustrována na vztahu krátkého dialogu a nedávné historie masivního zatýkání a politických procesů.

PAPULLUS: Kolik jste dostal?

BULVA: Deset let.

5 Just, Vladimír. *Werichovo divadlo ABC*. Vydání první. Praha: BRÁNA. 2000. ISBN: 80-7243-079-3, str. 46-47

6 Hájek, Jiří. *S Werichem o Wericha*. Literární noviny, 1955. roč. 3. , č. 48. str. 16

PAPULLUS: *A za co?*

BULVA: *Za nic.*

PAPULLUS: *Tak to už je lepší. Donedávna se za nic dávalo dvacet.*⁷

Tímto představením počínaje také Werich navázal na tradici předválečných forbín. Horníček se ukázal adekvátním partnerem a forbíny opět stály v popředí zájmu publika i ostatních zaměstnanců divadla a zároveň se staly terčem kritiky a stranické nevole. „(...) *tu operativní schopnost komentovat a hodnotit její (rozuměj doby) denní symptomatické projevy, kterou měly Werichovy a Horníčkovy ‚forbíny‘, mělo v té době málokteré divadlo.*“⁸

Další inscenací je Shawův *Androkles a lev*, poté následuje současná satira s názvem *Byl Filip Filípek nebo nebyl?* od tureckého básníka Nazima Hikmeta. Werich hru upraví a především hlavní postavu Filipa Filípka si přepíše na tělo. Filip Filípek je zlé alter ego stranického funkcionáře Pavla Petříčka, který je příkladným soudruhem, ale má jednu špatnou vlastnost a tou je ješitnost. Právě z té žije jeho zlé já, ale Petříček se nakonec opět polepší. Werich svou úpravou stvořil obraz státnických nesmyslných promluv v celé jejich absurditě. Důkazem budiž monolog o nosorožci (viz.⁹). Nicméně ani těmito vylepšení nebylo možno zastřít prostoduchost předlohy a její schematičnost, což nakonec konstatovala i kritika (viz.¹⁰).

V následující inscenaci *Husari* reaguje kritika především na Horníčkovu režii, což je jev, který provází všechny jeho režie. Tentokrát ji viní z ubírání lehkého francouzského espritu, přílišné doslovnosti a neorganizaci herecké práce. I přesto ale recenze oceňují např. výkon Jaroslavy Adamcové v roli Cosimy.

Následuje komedie *Slaměný klobouk* uvedená pod názvem *Helenka je ráda*, což je přepis konverzační komedie *Slaměný klobouk* Eugena Labiche od V+W, který děj posouvá blíže současnosti. Hra je uváděna jako komedie bez dalších vážných úmyslů, nicméně soudobá kritika zde i tak nachází ideu poplatnou režimu, ale právě díky tomu je z dnešního pohledu lehce zpochybnitelná. „(...) *že není pravda, že se diváci smějí jen tak, naopak že je pravda, že diváci svým smíchem zaujímají krajně kritický postoj k vládnoucí měšťanské třídě, že ergo lze pokládat kus zvaný Helenka je ráda za dílo povýtce ostře sociálně kritické.*“¹¹

Mezi sezónami 56/57 a 57/58 dochází také k přejmenování divadla. Werich unaven útoky proti údajné nesatiričnosti divadla (viz.¹²) vydobude změnu jména na Divadlo ABC, jež lépe odráží rozsah působení divadla.

7 Just, Vladimír. *Divadlo v totalitním systému: příběh českého divadla (1945-1989) nejen v datech a souvislostech*. Vydání první. Praha: Academia. 2010. str. 69

8 Havel, Václav. *Krise a její příčiny*. Divadlo, 1962, roč. 12., č. 13, str. 38

9 Just, Vladimír. *Werichovo divadlo ABC*. Vydání první. Praha: BRÁNA. 2000. ISBN: 80-7243-079-3, str. 25

10 Tamtéž, str. 127

11 Tamtéž, str. 133

12 Tamtéž, str. 125

V nové sezóně následuje opět hra z provenience Osvobozeného divadla a to *Balada z hadrů*. Domácí kritika opět oslavně vzpomíná na původní *Balada* a současnou zatracuje jako pouhou nostalgickou vzpomínku bez vztahu ke každodenní skutečnosti. Právě tato inscenace je asi nejlepší ukázkou určité, řekněme, neobjektivnosti domácí kritiky, protože *Balada* se rok po premiéře dostává na festival do Berlína, kde se píše recenze úplně jiné.

Po inscenaci zahraničních komedií *Čert nikdy nespí* a *Jezinky a bezinky* následuje další hra dvojice Werich-Voskovec *Težká Barbora*. Kritici jsou opět k inscenaci skeptičtí, nyní také přichází další salva výpadů proti extemporování Wericha, resp. Wericha s Horníčkem a tedy proti potlačování zbytku souboru. Krátká paměť lidská způsobila, že se nebral ohled na to, že předchozí tři divácky úspěšné inscenace vznikaly bez Wericha.

Nyní, na konci listopadu 1958, přichází ona hvězdná chvíle Divadla ABC a to jest zájezd do východního Berlína na festival „Berliner Festtage“. Třikrát zde hrají *Baladu z hadrů* na prknech Berliner Ensemble. Představení je více než úspěšné, a to i díky vynikající překladatelce Carmen Larinové, která simultánně překládá divákům do sluchátek (což byla velká novinka), také vychází nadšené recenze a závěrečný potlesk na posledním představení prý trval 25 minut.¹³

„Ale jak se odvíjí tato nit – se situačně komickými nápady, parodiemi, zpěvem, satirou, veselými anachronismy, aktuálními narážkami a příslovími – to je báječné. Obsahuje to světlou fantazii a – při zdánlivé bezstarostnosti – cílevědomou a současnou výrazovou schopnost. Cítím z toho pozůstatky prapůvodních zdrojů šťavnatého, lidového divadla a národních tradicí ‚kočujících‘ herců ze ‚stegreifu‘.“¹⁴

„Je to z divadelního projevu vrchol berlínských Festtage. Jaký je to soubor! Každý z nás zná a z filmu miluje velkého herce Jana Wericha. On a jeho divadlo, Divadlo ABC, byli našimi hosty, kteří nás přišli obdarovat. (...) Dobré divadlo. Ale komika scén znamená víc. Neviděl jsem ještě takového milováníhodného zlotřilce jako Filipa Sermoise hraného Lubomírem Kostelkou. Když dostal ránu do hlavy a potácí se po jevišti, stává se z toho groteskní tanec, provedený nevtíravě udivujícími prostředky. Už jen pro toto se tento večer vyplatil. (...) Je to ukázka jedinečného projevu klaunství, Falstaff, Chaplin, Shaw a ... ano, společně s werichovskou životní a společenskou kritikou. Nenapodobitelné.“¹⁵

„(...) A tyto zvláštnosti nám jasně předvedlo v improvizaci, komediantské satíře, politickém jasnozření, sociální kritice a odzbrojícím humoru víc než v postavě Villonově, která zde vystupuje jenom proto, aby bylo možno ukázat na skutečné darebáky. Ti se chtěli zmocnit nepohodlného posměváčka, jemuž museli pověsit na krk zločin, pro který se jde na šibenici. A dopouštějí se toho se vši bezcitnou bezstarostností velkých pánů a celou nestoudnou frivolitou jejich dámiček.“¹⁶

I z uvedených úryvků vyplývá to, že v Německu pochopili satiričnost a kritičnost představení a nebáli (či nemuseli se bát?) dát ji najevo. Ano, nemají takovou zkušenost s

13 Just, Vladimír. *Werichovo divadlo ABC*. Vydání první. Praha: BRÁNA. 2000. ISBN: 80-7243-079-3, str. 141 - 144

14 Tamtéž, str. 136

15 Tamtéž, str. 137-138

16 Tamtéž, str. 139-140

předválečným Osvobozeným divadlem, jaká je u nás v té době obvyklá, nicméně potvrdili, že inscenace není vyčpělou připomínkou minulosti, ale že je stále platná. Především poslední úryvek popisující inscenaci popisuje situaci v ČSR velmi nedávnou. Navíc také zahraniční recenze velmi oceňují výkony herců jiných než je Werich a Horníček, což opět kontrastuje s domácí kritikou. U nás se ale o tomto úspěchu nepsalo v podstatě vůbec.

Na konto tohoto úspěchu bylo Divadlo ABC pozváno na festival Divadlo národů do Paříže. Představení bylo předem vyprodané, byly vyřízené všechny potřebné dokumenty, nicméně na poslední chvíli byla akce z vyšších míst odvolána. Bylo to zapříčiněno především písemnou stížností E.F. Buriana.

„Byl jsem v Paříži na festivalu Divadlo národů. Přistoupí ke mně jeden z organizátorů a zve ABC do Francie. Divadlo mělo jet na zájezd taky do Anglie a do Švédska. V Praze mi řekli, že E.F. Burian se staví rozhodně proti tomu. Šel jsem za Burianem a ptám se ho: Je to pravda? Jeníku! Křičí. Jak bych moh něco takovýho... vždyť v Praze jsou jen dvě slušný divadla, tvoje a moje! - a po tvářích mu tečou slzy. Tak jsem se obrátil na ministra kultury Kahudu. Povídám: Burian to zapírá. Kahuda zavolá tajemníka a žádá, aby přinesl Burianův dopis. Tam stojí černé na bílém, na erárním papíru, pod hlavičkou E.F. Buriana, rozhodný protest. Ty jeho slzy... to byl velký herecký výkon.“¹⁷

Přichází uvedení *Nasredina*, ovšem přijetí kritiky a tentokrát i diváky není vřelé, protože diváci nejsou na tento typ představení v ABC zvyklí a navíc se inscenace opět obejde bez Wericha. Kritika alespoň chválí dramaturgický počín – uvedení původní české hry. Následují *Milenci z kiosku*, kteří získávají i přízeň kritiky a ceněn je výkon Jaroslavy Adamové v hlavní roli.

Další a poslední zásadní inscenací je uvedení Dürrenmattovy *Návštěvy staré dámy*, která byla první uvedením Dürrenmatta na českých jevištích vůbec. Hra vypráví o Kláře Zachanasjanové, která se vrací do rodného městečka se pomstít. Nabídne miliardu tomu, kdo zabije jejího dávného milého, který jí v mládí zradil. V hlavní roli opět Jaroslava Adamová. Kritika je opět nespokojena a to z důvodu, jednak špatné režie a celkově špatné stavby inscenace (tvrdí Z. Sílová, viz.¹⁸) a také nevhodnosti hry, která je nařčena z nihilismu a je příliš temná (tvrdí V. Just, viz.¹⁹)

„(...) Uvedení této hry v divadle ABC je bezesporu záslužné,“ píše Leoš Suchařípa ve Večerní Praze (19.10.1959) a současně lituje, že „představení tlumočí jen povrch náročné tragikomedie,“ u níž oceňuje složitou symboliku několika významových rovin, jež v ní tvoří básnivě metaforické divadlo.“²⁰

„Tato hra je jen zdánlivým protestem. Ve skutečnosti je zlým, nezúčastněným a zlomyslným, protože neoprávněně generalizujícím konstatováním. Dürrenmatt drtí se vším mistrovstvím diváky – ne proto, aby je

17 Just, Vladimír. *Werichovo divadlo ABC*. Vydání první. Praha: BRÁNA. 2000. ISBN: 80-7243-079-3, str. 72-73

18 Sílová, Zuzana. *Jaroslava Adamová a divadlo Jana Wericha*. In: DISK. 2004, roč. 2., č.9 ISSN: 1213-8665 str. 140

19 Just, Vladimír. *Werichovo divadlo ABC*. Vydání první. Praha: BRÁNA. 2000. ISBN: 80-7243-079-3, str. 26-30

20 Sílová, Zuzana. *Jaroslava Adamová a divadlo Jana Wericha*. In: DISK. 2004, roč. 2., č.9 ISSN: 1213-8665 str. 140

vyburcoval, ale proto, aby jim dokázal, jak jsou malí, špatní a jak jim není pomoci.“²¹

Po této inscenaci pomalu, ale jistě počíná krize divadla ABC, která začíná kabaretem *Žena ve středu*, jež soubodá kritika vidí jako nefunkční „slepenec“ všeho, co toto divadlo dokáže. Krize se prohlubuje s odchodem Jana Wericha z divadla r. 1960 kvůli rozbujení rakoviny hrtanu, kterému nejspíše pomohly i faktory psychologické s vedením divadla spojené. Těmi byly především často i osobní útoky kritiků a novinářů proti divadlu, ale spíše přímo proti osobě Jana Wericha. Příkladem je výše citovaný článek J. Hájka nebo také spor, který měl Werich s časopisem Zář. Ten napsal, že se Horníčkem vzali za představení 30000kčs a nadto se prý vysmívali publiku. Werich se bránil prostřednictvím dopisů, ale nebylo mu odpovězeno.²² Rok po Werichovi odchází z divadla také Horníček a v roce 1962 je divadlo připojeno k Městským divadlům pražským, kde setrvává dodnes.

„A přece přes všechny tyto pozitivní skutečnosti – bylo tu možno už v průběhu první etapy sledovat některé rozpory, které sice nebyly nijak nápadné, které však zvolna narůstaly, (...) jestli např. bylo ABC schopno na jedné straně v Helence nebo Jezinkách vytvořit i bez Wericha představení vyrovnané a kvalitní, pak už v takové Baladě z hadrů nebo v Těžké Barboře se nkláněla váha herecké intenzity povážlivě na stranu dvou protagonistů, (...). (...) Tento stručný historický exkurs opravňuje k odpovědi na první z našich otázek: obsahem krize, kterou se zabýváme, je v podstatě ztráta divadelního žánru. Divadlo ztratilo to, co mělo na svém začátku, totiž představu, jaké chce být.“²³

Přesto, že kritika nebyla k Divadlu satiry, resp. ABC, příznivá, diváci mu přízeň zachovali a jejich návštěvnost svědčí o tom, že porozuměli tomu, co jim především Werich a Horníček přes náznaky a symboly sdělovali. To, že bylo toto divadlo něčím výjimečné a nenahraditelné, ukazují i četné vzpomínky nejen členů souboru, ale i jiných zaměstnanců divadla. Všichni vypráví o nenapodobitelné atmosféře divadla jako prostoru vůbec, pak také o zvláštním průběhu zkoušek, které vinou Werichova charakteru nešly vždy příliš hladce, ale především o divadlelním klubu, o sešlostech po představení, které často trvaly do brzkého rána a hlavně o podpoře, které se jim v divadle vždycky dostalo, ať od pana ředitele či od kolegů.²⁴

21 Just, Vladimír. *Werichovo divadlo ABC*. Vydání první. Praha: BRÁNA. 2000. ISBN: 80-7243-079-3, str. 146

22 Jh. *Werich versus Zář*. Divadelní noviny, 1997. roč. 6., č. 6 ISSN: 1210-471X, str. 12

23 Havel, Václav. *Krize a její příčiny*. Divadlo, 1962, roč. 12., č. 13, str. 40

24 Just, Vladimír. *Werichovo divadlo ABC*. Vydání první. Praha: BRÁNA. 2000. ISBN: 80-7243-079-3, str. 37 - 96

Soupis premiér Divadla satiry, potažmo Divadla ABC:

- Voskovec, Jiří. Werich, Jan.: *Caesar*. 12.11.1955 (režie: Miloš Nedbal)
- Shaw, G.B.: *Androkles a lev*. 23.3.1956 (režie: Miroslav Horníček)
- Hikmet, Nazim.: *Byl Filip Filípek nebo nebyl?* 14.6.1956 (režie: Oldřich Lipský)
- Breál, P.A.: *Husaři*. 11.12.1956 (režie: Karel Horníček)
- S náručí otevřenou* (literární večer na počest 55. narozenin J. Seiferta) 21.1.1957
- Labiche, E. Martin, E.: *Helenka je ráda aneb Slaměný klobouk*. 13.4.1957 (režie: Oldřich Lipský)
- Voskovec, Jiří. Werich, Jan.: *Balada z hadrů*. 31.10.1957 (režie: Ján Roháč)
- Perrini, Alberto.: *Čert nikdy nespí*. 20.12.1957 (režie: Miroslav Horníček)
- Kesselring, Joseph.: *Jezinky a bezinky*. 28.3.1958 (režie: Ján Roháč)
- Voskovec, Jiří. Werich, Jan.: *Těžká Barbora*. 14.11.1958 (režie: Jiří Nesvadba)
- Kainar, Josef.: *Nasredin*. 20.2.1959 (režie: Miroslav Horníček)
- Nezval, Vítězslav.: *Milenci z kiosku*. 29.5.1959 (režie: Miroslav Horníček)
- Dürrenmatt, Friedrich.: *Návštěva staré dámy*. 16.10.1959 (režie: Miroslav Horníček)
- Danovski, Bojan.: *Chléb, sýr a listonoš*. 11.12.1959 (režie: Karel Konstantin)
- Žena ve středu* (komponovaný večer). 7.3.1960 (režie: Miroslav Horníček)
- Weisenborn, G.: *Andělé nejsou ženy*. 8.4.1960 (režie: Felix le Breux)
- Dietl, Jaroslav.: *Byli jednou dva...* 4.11.1960 (režie: Ján Roháč)
- Frisch, Max.: *Horká půda*. 14.2.1961 (režie: Eva Sadková)
- Gozzi, Carlo.: *Tři pomeranče*. 8.3.1961 (režie: Miroslav Horníček)
- Gruszczyński, Krzysztof.: *Velký Bobby*. 12.5.1961 (režie: Václav Tomšovský)
- Patrick, John.: *Podivná paní Savageová*. 14.6.1961 (režie: Rudolf Hrušínský)
- Mass, V. Červinskij, M. Texel, K.: *Miluji, miluji*. 12.10.1961 (režie: Karel Texel)
- Hauser, Harald.: *Night – step*. 16.12.1961 (režie: Jiří Jahn)
- Brecht, Bertolt.: *Muž jako muž*. 24.2.1962 (režie: Rudolf Vedral)
- Fehérová, Klára.: *Ty a já*. 7.4.1962 (režie: Rudolf Hrušínský)

Seznam použité literatury:

Černý, Jindřich. *Osudy českého divadla po druhé světové válce. Divadlo a společnost 1945 – 1955*. Vydání první. Praha: Academia, 2007.

ISBN: 978-80-200-1502-0

Just, Vladimír. *Divadlo v totalitním systému: příběh českého divadla (1945-1989) nejen v datech a souvislostech*. Vydání první. Praha: Academia, 2010.

ISBN: 978-80-200-1720-8

Just, Vladimír. *Werichovo divadlo ABC*. Vydání první. Praha: BRÁNA, 2000.

ISBN: 80-7243-079-3

Werich, Jan. Voskovec, Jiří. *Korespondence I*. Vydání třetí. Praha: Akropolis, 2010.

ISBN: 978-80-7304-127-4

Hájek, Jiří. *S Werichem o Wericha*. Literární noviny, 1955, roč. 3 , č. 48, str. 16

Havel, Václav. *Krise a její příčiny*. Divadlo, 1962, roč. 12, č. 13, str. 37 - 45

jh. *Werich versus Zář*. Divadelní noviny, 1997, roč. 6. č. 6, str. 12

ISSN: 1210-471X

Kazda, Jaromír. *Werich, Horníček a ti druzí*. Divadelní revue. 2006, roč. 16, č. 3

ISSN: 0862-5409

Sílová, Zuzana. *Jaroslava Adamová a divadlo Jana Wericha*. DISK, 2004, roč. 2, č. 9, str. 118-143

ISSN: 1213-8665

Internetové zdroje:

www.divadelniustav.cz (dostupno 25.10. 2011)

www.mestskadivadlaprazska.cz (dostupno 25.10.2011)

http://www.theatre-architecture.eu/cs/internetove-museum.html?filter%5Blabel%5D=divadlo%20u%20nov%C3%A1k%C5%AF&filter%5Bcity%5D=&filter%5Bstate_id%5D=0&theatreId=149&detail=history (dostupno 25.10.2011)